

90 let - od ustanovitve babiškega društva do danes

Babiško delovanje sega globoko v zgodovino človeštva. O babiškem poklicu in babicah govorimo lahko šele od obdobja usposabljanja in šolanja babic. Ustanovitev prve babiške šole v Ljubljani leta 1753 na pobudo avstrijske cesarice Marije Terezije je bil velik korak pri profesionalizaciji poklica babice, obenem pa je pomembno vplivalo na razvoj ginekologije in porodništva v Sloveniji. Od ustanovitve šole je minilo 262 let in je delovala skoraj ves čas, razen med leti 1984 in 1996.

Kako so se babice združevale in povezovale v strokovna združenja pred letom 1920, žal ne vemo. Vemo pa, da je veliko vlogo pri krepitvi tradicije babiškega poklica in stanovskem povezovanju imelo Društvo diplomiranih babic, ustanovljeno leta 1920 v Ljubljani. Pod imenom Slovensko babiško društvo je pričelo delovati leta 1925. Strokovno je sodelovalo z drugimi babiškimi društvi v državi. Osnovni namen društva je bil: skrb za strokovni dvig stroke in za njeno strokovno in družbeno afirmacijo, proučevanje strokovnih problemov in dajanje rešitev, skrb za strokovno izpopolnjevanje, varstvo zdravja matere in otroka, razvijanje ljubezni do poklica, medsebojnega razumevanja in delovnega elana, skrb za zakonsko zaščito znaka in uniforme babic.

Leta 1929 je pričel izhajati Babiški vestnik, strokovno glasilo Društva diplomiranih babic. V njem so izhajali strokovni prispevki babic, obogateni z izkušnjami in dogodki na terenu. Časopis je skrbel za seznanjenje z novostmi in smernicami razvoja ginekologije in porodništva, zato so v njem pogosto sodelovali tudi zdravniki. Izhajal je vse do leta 1968.

Društvo je pod imenom Slovensko babiško društvo prenehalo delovati 31.12.1975 in začelo ponovno delovati 28.2.1976 pri Zvezi društev medicinskih sester in zdravstvenih tehnikov Slovenije kot Sekcija medicinskih sester - babic. Ob preimenovanju Zveze društev v krovno organizacijo Zbornico zdravstvene nege Slovenije je tudi sekcija spremenila ime v Sekcijo medicinskih sester in babic.

Leta 1999 je v Manili na Filipinih potekal strokovni kongres International Confederation of Midwives (ICM), kjer je bilo strokovno združenje sprejeto v članstvo te mednarodne organizacije. Tesno sodelujemo v centralno evropski regiji ICM. Od leta 2000 smo člani Evropske babiške zveze (European Midwives Association).

Ožji izvršni odbor Sekcije medicinskih sester in babic ima v skladu s statutom Zbornice – Zveze 9 članov, v širšem odboru pa so še predstavniki vseh slovenskih porodničnic. Člani IO oblikujejo strategijo dela za štiriletno obdobje, sprejmejo načrt strokovnih izobraževanj, vključujejo pa se tudi v aktivno oblikovanje zdravstvene politike in sodelujejo pri reševanju najaktualnejših problemov.

Veseli smo, da so naša strokovna srečanja vedno zelo dobro obiskana. Strokovne teme pokrivajo področja delovanja babic in tudi novosti iz babištva in medicinskih znanosti, ki so pomembne pri vsakdanjem delu v skrbi za zdravje žensk in otrok (ginekologija, porodništvo, pediatrija, psihologija, pravno varstvo).

V letu 2003 smo na Upravni odbor Zbornice zdravstvene nege Slovenije- Zvezo društev medicinskih sester in zdravstvenih tehnikov Slovenije naslovili vlogo za ureditev pravnega statusa babic v tem strokovnem združenju. Na skupščini Zbornice – Zveze so bile sprejete spremembe imena krovne organizacije v Zbornico zdravstvene in babiške nege Slovenije, in predstavnica babic je tako članica nadzornega in upravnega odbora ter častnega razsodišča prve in druge stopnje.

V letu 2011 smo sprejeli prvi kodeks etike za babice. Sekcija medicinskih sester in babic ima svoj znak (logotip) od leta 2000, ki ima več pomenov:

- SRCE, ki pomeni življenje
- MATERNICA, ki daje zavetje plodu
- DVOJE ROK, roke babic, ki skrbijo za dvoje življenj (matere in otroka)
- POPEK ROŽE, iz katerega se razvije prečudoviti cvet.

LIK BABICE ...

... ki ga je porodničar Anton Makovic zapisal daljnega leta 1788 v učbeniku Všegarske bukvice za babice na deželi:

Ona bi imela eno dobro vejst, enu dobro serce inu zdravo pamet imeti. Ona bi imela brati inu pisati znati. Na telesu bi imela zdrava, terdna, čedna inu ne prestara biti. Do porodnic bi morala biti priljudna postrežljiva, potrpežljiva, neutrudna, strokovno podkovana, skrbna, čuječa, usmiljena, ne preveč zaupljiva, cagava in nemarna, ampak srčna, previdna, preudarna in pripravljena na vse. Na babjo vero ter stare malopridne šege in navade pa se ne bi smela ozirati.

BABIŠKA HIMNA

*Cvet življenja z mehko roko
v beli dan presajamo,
bolečino v živo radost
tolikokrat spreminjamo.*

*Odgovorna, težka služba
naša je nad drugo vse,
čuvarice smo življenja
vsake naše matere.*

*Dolge ure v tihi noči
kakor lučke bdimo me.
S toplim srcem in pomočjo
vedno smo pripravljene.*

Odgovorna, težka služba ...

PERSEGA

Za babice v cirkularskih in drugih malih mestih, kjer se poterjene babice znajdejo:

Vi boste persegla.

Pervič: De vi vaši naprej postavljenim vso dolžno pokorščino skazati, inu kolikokrat vi za vaše službe volo h Cirkulanskemu Dohtarju naprej poklicana bote, vi k nemu pridete, nemu kakor ima biti, spodobnu odgovoriti, negovo majningo, inu sklenenje gori vseti, inu potem se zadržati, tudi nobeno notrejno arcnijo v ta istim kraji, kjer se Arcati ali potrjeni Ranocelci znajdejo, brez velike sile, inu ta istih dovoljenja nikomer kaj svetovati, ali sami kaj noter dati hočete.

Drugič: De vi vašo navučeno kunšt zvestu, poštenu, inu s flišam opravljala bote, obeni porodni, ali drugi ženi za volo njih boštvašaš pomuč odpovedala, ampak na pričjoče pogervjanje brez odloga, taku dobru po dnevi, kakor ponoči tem istim z volo perstopila, tudi k fentajnju, odgajnjanu, podlagajnju, ali spremenvainju eniga otrokaq, ali k drugim prepovedanim rečmi zapelati, inu ponucati se ne pustila, zakaj vi morete vediti, dada takušnu pregrešnu djanje bode po glavnih postavah v' dušeli od rihtne Gosposke ojstru, inu videjoče poštrafanu.

Tretič: De vi vašo perdružence (ali helfarce) taku dolgu, dokler one niso sprašuvane, inu od vikšiga Dohtarja (Protomedikusa) inu od Vučenika tiga všegarstva v poglavitnim mejsti te dežele zadosti podvučene spoznane, ne boste samih h tem porodnim poslala, inu njim ta porod zavupala.

Četrtič: De vi slabe, inu zdajci vumirajoče otroke (le taiste od Judov so vun vseti) ako oni za volo te smertne nevarnosti nebi duhovniga več dočakati zmogli, kakor hitro de oni iz materniga telesa celu ali napol vun pridejo, tudi negodne otroke, ja tudi ta nejmanjše rod na to vižo, kakor ste z besedo in uzbuko podvučena bila, z čisto vodo inu z nobeno drugo mokroto v imenu Boga Očeta, inu Sinu inu svetiga Duha kerstiti, potem pak karst temu duhovnemu naznanjanje, inu letu v obeni nadlogi, ali perložnosti, kjer bi ta nevarnost prehititi mogla, zamuditi hočete.

Petič: De vi molčanja vredno skrivnost od porodnih, ne bodo omožene ali ledig stanu, živi duši ne na tihama, tudi ne očitno kaj povedati, kakur samu letu, kadar bi enu čez glavne postave pregrešenja zraven bilu, zdajci letu rihtni Gosposki zvestu na znanje dati hočete.

Predstavitev vsebine

Zapisan je delček trdega življenja žensk, mater in babic, ki so v obdobju po drugi svetovni vojni rojevale otroke v razmerah, ki si jih dandanes težko predstavljamo in ki nikakor ne smejo iti v pozabo. V tistih časih so bile hribovske kmetije še polne življenja, do njih so vodile le poti ali kolovozi, elektrike in vode ni bilo v hiši, zime pa so bile z meter ali več snega.... in v teh domovih so se rojevali otroci.

Predstavljena babica Štefka Verdnik je delala kot prva izprašana babica takoj po drugi svetovni vojni v Vuhredu in nato v Radljah ob Dravi. Druga babica je Elizabeta Karpač Lauko, ki je nasledila Štefko Verdnik, ko je slednja iz Vuhreda odšla v Radlje ob Dravi.

Predstavljene dokumente in fotografije Štefke Verdnik hrani njena družina. Predstavljene dokumente in fotografije Elizabete Karpač Lauko hrani njena hčerka Lea Glazer.

Spomine Eme Popijal in Marije Ajtnik je po njunem pripovedovanju zapisal Mirko Kogelnik; prav tako je zapisal pripoved Marije Ajtnik o Balnarjevi Micki. Spomine Vide Svečko in Nade Miklavc je po njunem pripovedovanju zapisala Frida Mravljak.

Na terenu sta fotografirala Hermina Ropoša in Mirko Kogelnik, ki sta zbrala vso dokumentacijo in jo predstavila v knjižici.

Zahvala

Hvala materam, porodnicam, katerim je babica Štefka Verdnik pomagala pri rojstvu otrok, ki so nam zaupale spomine in izkušnje iz svoje mladosti: Vidi Svečko, Nadi Miklavc, Emi Popijal in Mariji Ajtnik.

Hvala Fridi Mravljak, ki je po pripovedovanju zapisala spomine Vide Svečko in Nade Miklavc.

Hvala družini Verdnik in Leonidi Glazer za dokumente in fotografije o babicah, Štefki in Elizabeti.

Hvala Roziki Zečič – Ternik, za fotografije o babici Štefki Verdinek.
Hvala Suzani Praper Lipuš za jezikovni pregled zapisanega.

ŠTEFKA VERDNIK,
babica, ki je na svet
pomagala več kot 2000
otrokom.

Ona bi imela eno dobro vejst,
enu dobro serce inu zdravo pamet imeti.
Ona bi imela brati inu pisat znati.
Na telesi bi imela zdrava, terdna, čedna inu ne prestara biti.

Anton Makovic, leta 1788

Kazalo

Uvod	9
Štefka Verdnik in njeno življenje	10
Pripovedovanja iz Vuhreda	18
Vida Svečko	18
Nada Miklavc	20
Ema Popijal	23
Štefka je rešila življenje otroku Pehanove dekle	25
Štefka Verdnik, babica v Radljah ob Dravi	26
Pripovedovanja iz Radelj ob Dravi	28
Marija Ajtnik, Žnidarova Micka s Kapunarja	28
Veronik Marija – pri Balnarju	30
Praktični napotki in nasveti porodnicam, iz obdobja dela Štefke Verdnik	32
Utrinki iz življenja in dela Štefke Verdnik	34
Umrljivost otrok na območju Marenberga (danes Radlje ob Dravi) leta 1895	35
Elizabeta Karpač Lauko, babica v Vuhredu	38
Spomini hčerke Lee Glazer	41
Zgodovina in razvoj babištva	42

Uvod

Človekov spomin je menda omejen in sega le v dolžino enega obdobja človekovega življenja. A vendarle so priložnosti, da se znova in znova zavemo, da ni nič nastalo z nami in se nič z nami ne bo končalo.

Takšna priložnost je tokrat visok življenjski jubilej Štefke Verdnik, izprašane babice, (nemško »Hebamme«). Spomini, zapisi, fotografije, številni arhivski viri, prizadevanja družine ter mnogih žensk s področja Vuhreda in Radelj ob Dravi ter okolice segajo v različna življenjska obdobja.

V naših krajih se bodoče matere še pred nekaj stoletji niso mogle zanašati na strokovno pomoč pri porodu, saj smo prve šolane babice dobili šele v drugi polovici 18. stoletja.

Kot lahko preberemo v zborniku »Babištvo skozi čas«, ki ga je ob 250-letnici babiške šole izdala Visoka šola za zdravstvo, so babice pred tem obiskovale zasebne tečaje pri »všegarjih« (učiteljih porodništva). Ko so si pridobile tudi dovolj praktičnega znanja, so opravile izpit. Bile pa so tudi take, ki niso obiskovale tečajev, ampak so le pomagale pri porodih ali kot pomočnice spremljale izkušene babice. Ko so se čutile dovolj sposobne, so se tudi one prijavile za izpit pri »všegarjih« in zdravnikih.

Od tod naziv »izprašana« babica. Vse izprašane babice je moral na deželi potrditi deželni urad, v glavnih mestih pa zdravstvena komisija. Od tod naziv »potrjena« ali »aprobirana« babica. Končno so bile potrjene babice še »v prisego vzete« in si pridobile naziv »zaprisežena« babica.

Ljubljansko Babiško šolo so vodili in na njej učili številni učitelji in porodničarji, ki so s svojim znanjem porodništva in tedanje splošne medicine daleč presegali okvir Ljubljane in ljubljanske Babiške šole.

O prvem učitelju, magistru Francu Klopsteinu, se ve zelo malo. Poučeval je od leta 1753 do leta 1774. Antona Makovca, ki je učil na Babiški šoli od leta 1788 do leta 1797, se šteje za očeta slovenskega porodništva. Od leta 1944 do leta 1977 je Babiško šolo vodil in predaval porodništvo prof. dr. Vito Lavrič. Babiška šola z 240-letno tradicijo zdravstvene strokovne šole, priznana ne le v Sloveniji, temveč tudi v Evropi, (Šola za medicinske sestre – babice), je bila ukinjena ob novi šolski reformi, tj. s prehodom na usmerjeno izobraževanje v letu 1981. Zavod za šolstvo je leta 1986 sprejel sklep o nadaljevanju izobraževanja babic, toda na višji ravni. V preteklem stoletju se je porod odvijal na domu porodnice, le izjemoma v porodnišnici. Kasneje in vse do danes, pa se porod odvija v porodnišnicah pod nadzorom zdravstvenega osebja.

Krstitelji, župniki, kaplani in vikarji so vpisovali babice in vsako drugo žensko, ki je pomagala pri porodu. V obdobju do druge svetovne vojne so prave babice imenovali po nemško *Hebamme*. Ker so bile nekatere šolane ali vsaj izprašane, nemško geprüfte *Hebamme*, so nešolane označevali kot *ungeprüfte Hebamme*.

ŠTEFKA VERDNIK

in njeno življenje

Štefka Verdnik je bila rojena 25. 12. 1920 v Šmartnem pri Slovenj Gradcu. Bila je nezakonska hči; z materjo je živela po vseh kmetijah od Pohorja do Kozjaka, kjer je mati služila vsakdanji kruh. Osnovno šolo je končala v Radljah. Kot otrok je bila pri kmetih Hornig priča tragični zgodbi, saj je na lastne oči videla, kako je porodnica trpela in umrla skupaj z dojenčkom. Takrat si je sama pri sebi obljubila, da bo postala babica in pomagala mamicam pri porodu in tako preprečila njihovo morebitno smrt.

Kot služkinja je služila denar in ga pridno shranjevala za šolanje. Težko življenje njene mame (kot dekleta) in boj za preživetje sta jo vedno spodbujala, da doseže svoj cilj in postane babica.

Družina Micke Partl, njene dobre prijateljice, je pripomogla, da je kot služkinja v Eibiswaldu, pri družini Gensinger, v kuhinji in s strežbo v gostilni zaslužila preostali denar za šolanje. Ni bilo lahko. Brez poznavanja nemškega jezika in pisave se je leta 1943 vpisala v mestno bolnico v Gradec. Istočasno se je v babiško šolo vpisalo še sedem slovenskih deklet. Dopoldne so morale delati na oddelku, popoldne pa se učiti nemškega jezika in hoditi v šolo. Kljub temu, da je bilo zelo težko, je vendarle šlo. Ocene niso bile najboljše, pomembnejša pa je bila praksa. Učenke so postajale babice s srcem in dušo – v upanju, da bodo osvojeno znanje lahko uporabile doma, v Sloveniji. Že naslednje leto (1944) so končale šolo in tako postale babice. Leta 1945 so se razšle vsaka v svoj kraj. Vsakih deset let so se srečevale ter obujale lepe kot tudi težke spomine na čas, preživet v Gradcu.

Svoje delo je Štefka zelo rada opravljala in se udeleževala vseh seminarjev, ki so vodili do izpopolnjevanja v njenem poklicu.

*Šmartno pri Slovenj Gradcu
(fotografija iz arhiva Mirka
Kogelnika)*

*Kmetija Partl
(fotografija last Partlovih)*

*Micka Partl
(fotografija last Partlovih)*

Bolnišnica Gradec, Avstrija

Slovenske bodoče babice pred bolnišnico v Gradcu, leta 1943

Slovenske bodoče babice na praksi v Gradcu, leta 1943

Ausweis

über die Anerkennung als Hebamme

Nachdem die W r a t a r Stefanie
geboren am 25. Dezember 1920 in St. Martin b. Windischgraz
vor dem Prüfungsausschuß der Hebammenlehranstalt (Universitäts-Frauenklinik) zu
Graz am 3. Oktober 1944 die staatliche Hebammenprüfung
mit dem Gesamtergebnis

" g e n ü g e n d "

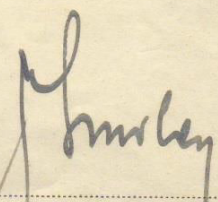
bestanden hat, wird ihr hiermit auf Grund des § 6, Abs. 1, des Hebammengesetzes vom 21. Dezember
1938 (RGBl. I S. 1893) die

Anerkennung als Hebamme

erteilt.

Graz, den 12. Oktober 1944.

(Unterschrift)

I z k a z

o priznanju kot babica .

Ker je V r a t a r Štefanija ,rojena dne 25. decembra 1920
v Šmartnem pri Slovenjgradcu pred izpitnim odborom babiškega učnega zav
da (univezna ženska klinika) v Graz-u opravila dne 3. oktobra 1944
državni babiški izpit s splošno oceno : "zadostno" , se jo stem na po
lagi § 6 ,odst. 1 zakona o babicah od 21. decembra 1938 (drž.z.l. I
stran 1893) priznava kot babica .

Graz ,dne 12. oktobra 1944 .

Pečat: Državni namestnik
v Štajerski .

Dr. Smola , s.r.

Podpisani Dr. Dušan Senčar, postavljen z odložbo ministrstva za pravo-
sodje LRS od 12.10. 1945 št. 71/45-20 za stalnega sodnega tolmača za nem-
ški in srbohrvatski jezik , potrjujem, da se ta prevod popolnoma vjema z
nemškim izvirnikom .
Zap. št. 548/51/6 -- Takse prosto za ureditev naložbenkega razmerja .
Prevalje, dne 26. septembra 1951 .

Dušan Senčar

Hebammen-Prüfungszeugnis.

Die am 25. 12. 1920 in St. Martin b. Windeischgratz
geborene Wirtzner Helene
aus St. Martin b. Windeischgratz, ist vom 15. 4. 1943
bis 3. 10. 1944 in der
Hebammen-Lehranstalt des Reichsgaues Steiermark
gemäß den Vorschriften der Sechsten Verordnung zur Durchführung des Hebammen-
gesetzes vom 16. September 1941 (RGBl. 1 S 561) in der Hebammenkunst und Säuglings-
pflege ausgebildet worden und hat vor dem Prüfungsausschuß der genannten Anstalt
am 3. 10. 1944 die

staatliche Prüfung als Hebamme

mit dem Gesamturteil

genügend

bestanden.

Graz, den 3. 10. 1944

Der Vorsitzende des Prüfungsausschusses

[Handwritten Signature]
(Unterschrift)

OKRAJNI LJUDSKI ODBOR
PREVALJE

Prevalje dne 29.7.1947

Odsek: Tajništvo - personalni referat

Tek. št.: 265/6-47

Predmet: Nastavitev za krajevno
babico.

Tov. Verdnik Štefka
krajevna babica za okoliš Vuhred.

Na osnovi sklepa okrajnega izvršilnega odbora ter smiselno čl. 4 in 15 Uredbe o službi krajevnih babic /Ur. list LRS z dne 3 maja 1947 št. 18 / Vas je okrajni izvršilni odbor na Prevaljah z dnem 1. julijem 1947

n a m e s t i l

za krajevno babico za okoliš Vuhred. Službeni prejemki v znesku din 2.600 / dvatisoč šesto/ se Vam bodo izplačevali od 1.7.1947 dalje in sicer na breme proračuna podpisanega okrajnemu ljudskemu odboru.

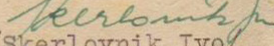
Smrt fašizmu - svobodo narodu!

Za tajnika-pomočnik:

Tajnik:

/Arko Andrej/

Predsednik:

/Škerlovnik Ivo/

O tem se obvešča: Gori imenovani,
Krajevni ljudski odbor Vuhred,
Finančni odsek OLO Prevalje,
Arhiv.

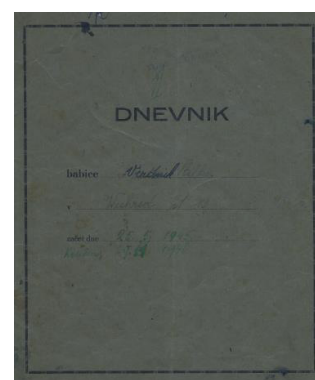
3. april 93
3. 8. 2004

Štefka je v Vuhredu začela delati kot samostojna babica.

Hiša v Vuhredu, v kateri je živela in delala Štefka Verdnik do leta 1954. Na fasadi hiše je vidna tabla z napisom Verdnik Štefka, občinska babica. Poleg Štefke stoji radeljski zobozdravnik Fortič, Fortičeva žena sedi.

Priznanje OF za požrtvovalno delo pri izgradnji Zadrúžnega doma v Vuhredu, leta 1949 (spodaj)

Dnevnik babice za obdobje od 25.5.1945 do 29.11.1946 (zgoraj)

Trgovina Štefke Verdnik, leta 1948 - oskrbovalnica za bodoče matere in otroke.

Pripovedovanja iz Vuhreda

VIDA SVEČKO

Štefka je prišla v Vuhred po drugi svetovni vojni. Ker je bila družabna, je hitro navezala stike z Vuhrečani. Ko se je poročila z Albinom, sta se od Kovačeve kočice preselila v občinsko stavbo, danes je to pri Terniku. Njen mož je v Vuhredu pripomogel, da smo imeli že leta 1952 redne kino-predstave. Štefka je bila predsednica društva AFŽ. Rada je pekla pecivo, tega smo ženske prodajale ob raznih priložnostih. Vedno si je izmislila kaj novega, da so bila srečanja žensk prijetna in vesela.

Odkar sva postali sosedi, se je najino prijateljstvo še bolj utrdilo. Obe sva bili približno istočasno noseči. Bila sem nekako brez skrbi, saj je bila babica moja soseda. Ko pa sem šla na pregled k dr. Guliču v Radlje, me je nekoliko zaskrbljen pregledal in svetoval, naj grem v bolnico, ker je babica na porodniškem dopustu. Ko pa sem povedala, da je to moja soseda in da sva bili dogovorjeni, da mi bo ona pomagala, je dejal: »Če pa bo ob vašem porodu babica Štefka, pa ni potrebno hoditi v bolnico«. S tem je povedal, kako je cenil njeno strokovnost. Obe sva rodili zdrava fantka.

*Rojstna hiša Vide Svečko
(fotografija last Vide Svečko)*

Soba, v kateri je rodila Vida Svečko. (foto Hermina Ropoša)

Verdnik Štefka skrajno desno, z možem in sinom Srečkom, levo od Štefke stoji Vida Svečko. (foto last Rozike Zečič)

Vida Svečko danes na svojem domu (foto Hermina Ropoša)

*Nada Miklavc
(foto Mirko Kogelnik)*

NADA MIKLAVC

Po vojni so bile bivalne razmere še zelo skromne. V kočah je bilo veliko otrok, ženske so večinoma rojevale doma in umrljivost dojenčkov je bila velika. Spominjam se tragične zgodbe, ko je na porodu umrla mama, ki je rodila dvojčici. Deklici sta preživeli. Brez mame je ostalo večje število otrok. To je bilo na Sv. Antonu na Pohorju.

Potem ko je prišla po drugi svetovni vojni v naš kraj diplomirana babica Štefka, je bilo smrtnih primerov pri dojenčkih in porodnicah zelo malo.

Štefka je stanovala v naši - Kovačevi koči. Njen okoliš obiskov je segal poleg Vuhreda še na Sv. Anton, Orlico in del Šentvida. Štefka je bila vesele narave, družabna in prijazna. Hitro sva se spoprijateljili; družabnega življenja je bilo sicer bolj malo. Ob nedeljah sva šli na sprehod, najraje na železniško postajo, ko je pripeljal vlak. Več družabnega življenja je bilo v zimskem času, ko sva hodili luščiti semena ali ličkat koruzo. Štefka se je rada pogovarjala, vedno je bila nasmejana in dobre volje.

Svoje poslanstvo je opravljala z veliko mero odgovornosti. Ni ji bilo hudo v visokem snegu pešačiti uro ali še več, če so jo prišli iskat, da bi odšla pomagat porodnici. V dežju in nevihtah se je velikokrat vsa premočena vrnila domov, vendar zadovoljna in srečna, če je porod potekal brez zapletov. Hudo ji je bilo, kadar je naletela na težke razmere, v katerih se je rojevalo novo življenje. Spomnim se, da je sama zašila kakšno oblekico za dojenčka, marsikomu tudi prinesla nujno potrebne stvari. Nekoč je prišla k porodnici, ki je bila sama. Štefka je ulovila kokoš, jo oskubila in ji pripravila juho.

Štefka je lahko ponosna, da je v težkih razmerah po vojni pomagala na svet številnim dojenčkom.

Štefka Verdnik je imela zelo veliko srce. Ni bila le babica preko 2.000 otrokom, temveč je bila tudi botra mnogim, predvsem revnim, kar je razvidno iz knjige Rojstev in botrstva.

Knjiga rojstev in botrstva
(foto Mirko Kogelnik)

Krstni botri	Babica	Krstitelj
Ime, priimek, poklic, bivališče	Ime, priimek, bivališče izprašana - neizprašana	
Štefanija Verdnik, babica, Vuhred 39.	Štefanija Verdnik, izprašana, Vuhred 39.	Štefan Kemli, provost, Vuhred
Margareta Ozemec, dalaška, Prelica št. 45.	Štefanija Verdnik, izprašana, Vuhred 39.	Štefan Kemli, provost, Vuhred

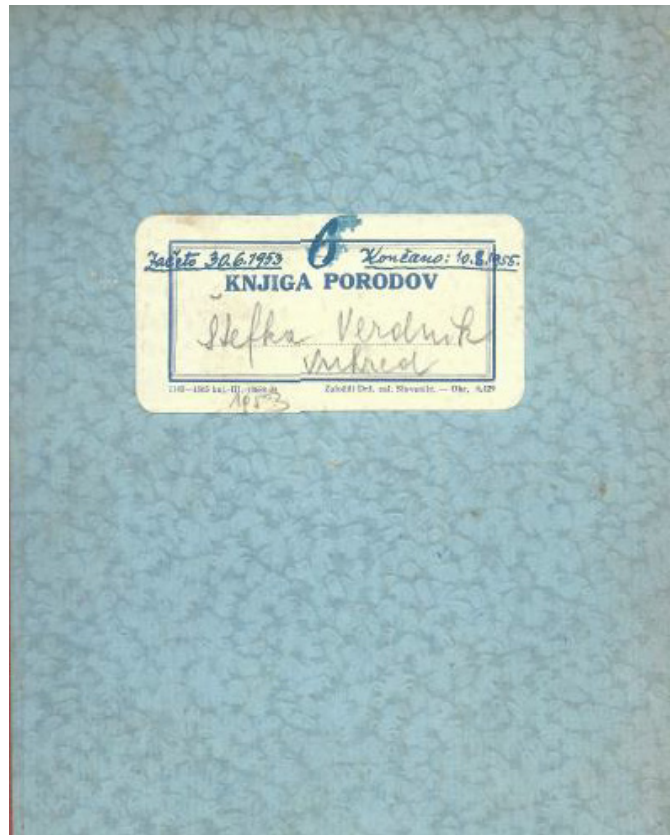
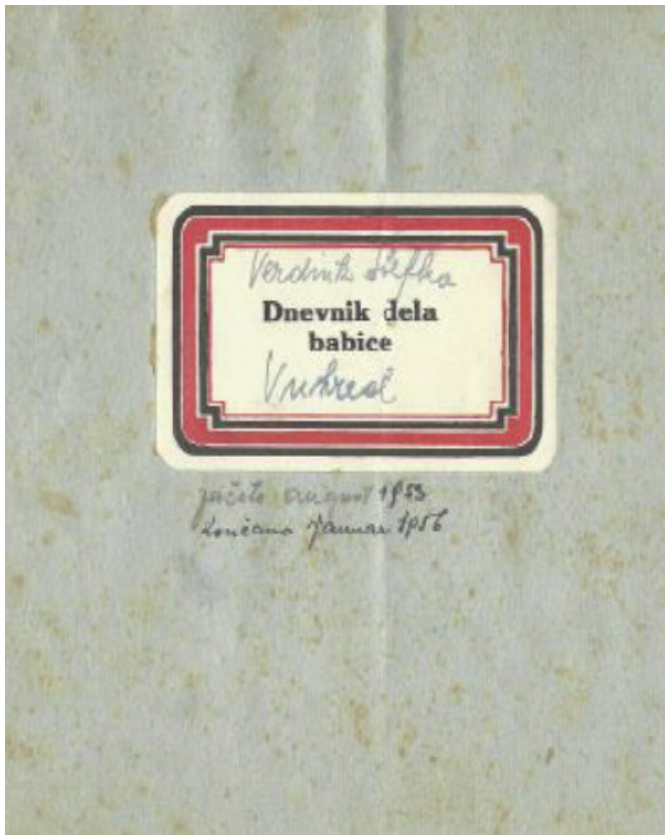
Knjiga rojstev in botrstva
(foto Mirko Kogelnik)

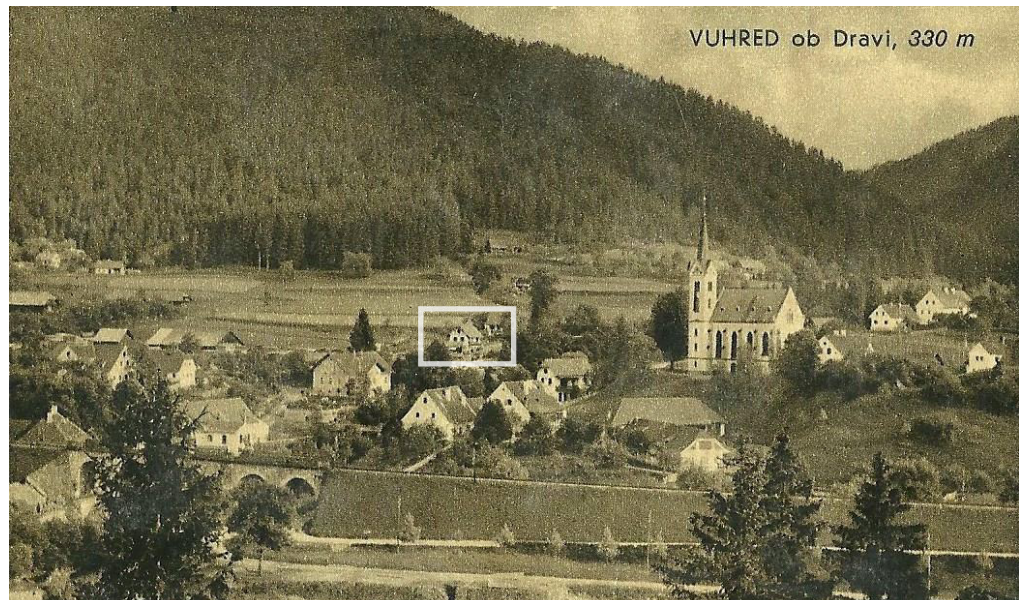
Ime, priimek, poklic, bivališče	Ime, priimek, bivališče izprašana - neizprašana
Štefanija Verdnik, babica, Vuhred 39.	Štefanija Verdnik, izprašana, Vuhred 39.
Margareta Ozemec, dalaška, Prelica št. 45.	Štefanija Verdnik, izprašana, Vuhred 39.

Knjiga rojstev in botrstva
(foto Mirko Kogelnik)

Friderik Jerina, Vuhred 1938,
cerkev sv. Lovrenca

*Dnevnik dela babice Štefke
 Verdnik in knjiga porodov*

*Na fotografiji je označen dom Štefke Verdnik v Vuhredu.
 (foto iz arhiva Mirka Kogelnika)*

Ema Popijal

EMA POPIJAL

Moje življenje je bilo polno solza, trpljenja, zaničevanja. Bila sem sirota, zapuščena in zavržena že nekaj let po rojstvu. Moja mama, ki je nisem poznala, oziroma se je ne spominjam niti s slike, ki mi jo je podaril Mirko, me je dala v rejo na kmetijo Pehan v Vuhredu. Bila sem stara komaj 6 let. Narava me je kaznovala s tem, da sem imela že od rojstva prizadete noge, a bog mi je podaril lep glas, ljubezen do petja, dobrega moža in veliko otrok, ki jih imam rada.

Na kmetiji Pehan sem živela do 26. leta, saj mi moje krhko telo ni dalo možnosti, da bi šla v svet. Trpela sem pri dveh sestrah, ki sta imeli kmetijo in sta grdo ravnali z nami. Na kmetiji je živelo kar 16 hlapcev, dekel in rejencev; z delom smo si morali prislužiti kruh in skromno posteljo. Delo je bilo porazdeljeno med konjarje, hlevarje, pastirje, kuhinjske dekline ... Bili smo samo tuji otroci, ki smo na kmetijo prišli večinoma kot rejenci.

Edino brat teh dveh sester je bil prijazen z nami; na kmetijo je prišel živeti, ko je bil star že 75 let. S seboj je prinesel citre, na katere me je učil igrati, ko sester ni bilo doma. Imel je tudi klavir. Nekoč, ko sem pomivala lesene pode po hiši, je videl, da sta sestri odšli na romanje. Prišel je k meni in me povabil k sebi, češ da me bo učil igrati na klavir in da naj pojem zraven, saj me je že tudi not naučil. Rekel je, da bom lahko igrala v cerkvi na orgle namesto njega, ko bom dovolj znala. Vsa vesela sem prepevala pobožno pesem in igrala na klavir, ko so se iznenada in s treskom odprla vrata in vstopila je gospodarica. Bila je grozna v obraz, pograbila me je za lase in eno uho ter me dobesedno vrgla skozi vrata v vežo. Pretrgala mi je uho, da sem močno krvavela; vpila je name, a je nisem več razumela, saj sem od strahu in bolečin omedlela. Njen brat pa je samo stal in ni upal spregovoriti.

Gospodarici je bilo ime Truda in je govorila samo nemško. Moje delo je bilo čiščenje hiše, krmljenje svinj in kokoši, celodnevno prinašanje vode iz »štepaha« (vodnjaka) v hišo in k živini. Bog ne daj, da sem bila kdaj brez dela ali samo posteljo postlala ... Zelo so me bolele noge. A kaj, kam naj bi šla?

Bog se me je usmilil in med vojno sem dobila službo na pošti v Vuhredu. Moških ni bilo, saj so vsi morali na vojno, tako sem raznašala pošto po Svetem Antonu, Orlici in Vuhredu; delo je bilo zame kar težko, ker sem zelo težko hodila in tudi pravih čevljev nisem imela.

Po vojni se mi je sreča še enkrat nasmehnila, saj sem spoznala Frančka, mojega bodočega moža, ki je živel v radeljskem kloštru in je bil brat Ekartove Marice. Dobila sva stanovanje v Pogačnikovi vili.

*Pogačnikova vila v Vuhredu
(foto Hermina Ropoša)*

Kmalu sem zanosila in že med nosečnostjo sem čutila, da ni vse tako, kot bi moralo biti. Imela sem krče in bolečine. Takrat sem spoznala Štefko Verdnik, ki je bila babica in je živela v sosednji hiši. Zaupala sem ji svoje težave, zato me je mnogokrat prišla pogledat in za delo ni zahtevala plačila. Ko se mi je bližal dan poroda, me je temeljito pregledala, sama je poklicala v takratni Marenberg (Rادلje ob Dravi) zdravnika in dobila napotnico za bolnišnico v Mariboru. Povedala mi je, da je otrok v nepravilnem položaju, z nogicami naprej in še nekako zvit; da morava v bolnico, drugače lahko oba z otrokom umreva. Bil sem vsa prestrašena in vse me je bolelo.

Štefka se je odločila, da bo šla z mano v bolnico. Peljali sva se z vlakom, pot je bila zelo dolga in polna bolečin. V Mariboru so me po pogovoru s Štefko takoj sprejeli na oddelek; tam so jo vsi poznali, dali so ji še posteljo, da je čez noč ostala z mano. Rodila sem v strašnih mukah, zelo so se trudili, da so plod obrnili v pravo lego in rodila sem zdravega fanta Frančka; ime sem mu dala po možu. Tako je Štefka rešila otrokovo in moje življenje. V naslednjih letih mi je še kar tri otroke pomagala roditi doma, potem se je preselila v Radlje. Zadnja dva otroka mi je pomagala roditi Elizabeta Karpač Lauko.

*Otrok po 2. svetovni vojni v okolici Radelj ob Dravi
(foto iz arhiva Mirka Kogelnika)*

*Lesena hojica iz časa pred drugo svetovno vojno
(last Vide Svečko, foto Hermina Ropoša)*

*Otrok po 2. svetovni vojni v okolici Radelj ob Dravi
(foto iz arhiva Mirka Kogelnika)*

ŠTEFKA REŠILA ŽIVLJENJE OTROKU PEHANOVE DEKLE

Štefka je stanovala s svojo družino v Ahejevi hiši, pri sosedih kmetije Pehan. Kot mi je pripovedovala Štefka, ji tistega dne nekaj ni dalo miru, ko je med kuhinjskimi deli poslušala smeh in kričanje otrok pri sosedih.

Večkrat je pogledovala skozi okno, kaj počnejo otroci. Iznenada je slišala krik in ropot. In potem tišino. Pogledala je skozi vrata in videla, da se je nekaj zgodilo otroku, ki je bil sam ob vodnjaku. Naenkrat ga ni več videla. Stekla je tja in zagledala polomljen lesen pokrov vodnjaka. Pogledala je v vodnjak in tam videla otroka, kako se bori za življenje s čofotanjem in oprijemanjem deske, ki je padla z njim vred v vodo, a je bila premajhna, da bi obdržala otroka na površju. Štefka je kričala na ves glas: »Na pomoč!«.

Kmalu je pritekel konjar in še en hlapec, vrgli so v vodnjak vrv in hlapec se je spustil zadnji trenutek v vodnjak, da je še ujel izmučenega otroka za roko ter ga potegnili na varno. Štefka ga je takoj začela oživljati. Izbruhal je vodo, zavila ga je v konjsko deko (odejo), da se je ogrel ter ga odnesla domov. Ko se je dekla vrnila z dela na polju, ga je dala v njeno varstvo.

Emica je povedala, da je do smrti hvaležna babici Štefki za vse, kar je storila njej in da prosi boga, da bo prišla v nebesa.

Ahejeva hiša, v kateri je stanovala Štefka Verdnik z družino; od tod je videla nesrečo otroka pri Pehanovem vodnjaku. (fotografija last Rozike Zečič)

ŠTEFKA VERDNIK, BABICA V RADLJAH OB DRAVI

Leta 1954 se je Štefka Iz Vuhreda preselila v Radlje ob Dravi.

Dom in ambulanta Štefke Verdnik v Radljah; med leti 1954 in 1960 je delala kot samostojna babica.

Od leta 1960 do 1970 je bila zaposlena kot babica v Zdravstvenem domu Radlje ob Dravi. (foto iz arhiva Mirka Kogelnika)

Dnevnik dela babice (zgoraj)

Dnevnika dela samostojne babice, hkrati pa tudi zadnji dnevnik pred Štefkinjo upokojitvijo z dne 17. 6. 1969.

Pripovedovanja iz Radelj ob Dravi

MARIJA AJTNIK, ŽNIDAROVA MICKA S KAPUNARJA

Bil je mrzel november leta 1957, ko je bila Marija v visoki nosečnosti. Že ves dan se je slabo počutila, pravih popadkov pa ni bilo. Bila je utrujena od dela v hlevu, gnetenja testa in peke kruha v krušni peči. Z možem sta še ta dan na skednju mlela pšenico v starem lesenem mlinu, ki je bil včasih tam spodaj, v grabnu, še na vodni pogon, sedaj pa ga poganja bencinski motor. Tudi ta motor je bil star, prenesen po skrivnih poteh preko meje, a je dobro služil na kmetiji brez elektrike. Mnogokrat je razmišljala, koliko moke je zmlel ta stari mlin in koliko lačnih ust je nahranil. Bila je vesela, da je pri hiši in da jim ni potrebno voziti pšenico mlet v dolino. Pozimi to pogosto sploh ne bi bilo mogoče zaradi velike količine snega in zametov.

Žnidarjev mlin

Marija Ajtnik (zgoraj levo)

Žnidarova kmetija na Kapunarju (zgoraj)

Bencinski motor, prenesen preko meje (foto Mirko Kogelnik)

Mož Kondrad je skrivoma pogledoval ženo Micko, kot so jo klicali. Razmišljal je, da je najbrž prišel čas poroda. Ko je sedela tako zamišljeno v črni kuhinji, je prisedel k njej: »Kaj misliš, bo treba v dolino, v Morbek, po babico, da te pregleda, kako je kaj... Saj veš, kako je tu, v hribih ... Zima je, res da ni še veliko snega, a dnevi so kratki in noči temne. Skrbi me, da bi moral pozno ponoči ali v ranih jutranjih urah po babico, to šolano, Verdnikovo, ki ji zaupajo vse ženske in bolj brezskrbno čakajo tisti trenutek«. Micka je prikimala: »Mislim, da boš res moral po njo danes, pa še pred nočjo jo pripelji, gozdna cesta je ledena in nevarna, tudi babica bi težko hodila ponoči.«

Kondrad si je tiho ogrnil toplo suknjo in obul kovane čevlje, vzel je gabrovo pohodno palico in se pozno popoldan odpravil v dolino po babico. Med potjo je razmišljal: »Ali jo bom le našel doma ... Saj babica hodi na porode tudi v Vuhred in na Pohorje. Upam, da bo doma.«

Micka ga ni spraševala, kje je hodil tako dolgo, ko sta z babico končno vstopila v hišo. Ura je bila že sedem zvečer, noč je bila temna, elektrike še niso imeli, na mizi je migljala svetloba petrolejke in dajala prostoru medlo svetlobo. Babica je pristopila k Micki, s svojimi izkušenimi očmi in nežnimi rokami je pregledala nosečnico, tudi z aparatom je poslušala, kaj se dogaja v trebuščku. Pogledala je Micko in ji pokimala: »Mislim, da bo res porod danes ... tisti blagi krči ... so že nakazani popadki ...«

V hišo je tiho stopila Mickina prijateljica Žnablca. Prišla je pogledat, kako je kaj z Micko. Zagledala je Štefko in kar obstala sredi sobe. Štefka jo je pogledala in malo z jezo rekla: »A vi ste tista, ki na črno porode dela? Sem že slišala o vas! Le pazite, da ne bo kje kaj narobe šlo, danes takim sodijo!«

Zima na Kapunarju (foto Mirko Kogelnik)

Nekaj časa sta se gledali in nato ji je Štefka naročila, naj da vodo kuhati in se ji nasmehnila.

Popadki so trajali vso noč. Šele trideset minut čez četrto uro zjutraj se je otrok končno odločil, da pride na svet. Bil je krepak fant, Andrej so mu dali ime. Babica je še enkrat pregledala porodnico in dojenčka. Bila je utrujena in še dolga pot pešačenja v dolino jo je čakala. Micka je zaspala z otrokom ob sebi, Kondrad pa s petletno hčerko Anico v tamalem cimru. Pustili so ga, naj spi, saj bodo naslednje noči pogosto brez spanja.

Žnablca in Štefka sta sedli ob krušno peč, ki se je kurila iz črne kuhinje. Bilo je prijetno toplo, a od utrujenosti nista zaspali. Tiho sta se pomenkovali; o čem, to sta vedeli samo onidve.

Ko se je zdanilo, je Štefka po tihemu odšla in naročila sosedi, naj sporoči Kondradu, da se naj čez kak dan oglasi pri njej, da bo povedal, kako je doma. Če pa bo potrebno, da pride sama še prej pogledat Micko in otroka, naj le sporoči. Tako je babica sama odšla dve uri hoda daleč v dolino, s težkim lesenim kovčkom in vso potrebno opremo za porode. Kovček je naredil mizarski mojster Capl iz Marenberga in ji je dobro služil. Nič se ni polomilo, če je slučajno kdaj padla po teh slabo shojenih in ledenih stezicah. Micka je rodila kar štiri otroke, zdrave in pridne, kot so lahko le otroci, ki so živeli tako visoko v hribih. Tudi njh je čakala težka mladost, delo na strmih pobočjih kmetije in vsaki dan dve uri hoda v šolo na Remšnik in dve uri nazaj in to ob vsakem vremenu. Trdo je bilo življenje na teh kmetijah.

VERONIK MARIJA - PRI BALNERJU

Po pripovedovanju sosede Ajtnik Marije, Žnidarjeve Micke

Bila je huda zima, take ni bilo že kar nekaj let. Veronik Marija, gospodinja na Balnerjevi kmetiji, je bila v visoki nosečnosti. Bilo jo je strah, ko je videla, kako naletava sneg, okoli vogalov hiše pa se podi ledeni veter. Pred temo je šla še pogledat v hlev, če je vse postorjeno pri živini, kajti noč pozimi prihaja hitro, takrat pa ne zahajajo radi v hlev s petrolejko. Strah, da komu pade petrolejka na tla ali jo vrže celo živina ter nastane požar, je bil vedno prisoten. Hlev je bil narejen iz tesanih brun, notri pa je bilo polno suhe krme. Ko se je vrnila v hišo, je videla, kako mož Gustl nervozno zлага polena ob zidano peč. Napetost je vzvalovila zrak... Gustl je vedel, da se bliža ura, ko bo žena rodila, a hiša je bila na osamljenem bregu, brez dobre ceste in elektrike. Zato sta z ženo vse potrebno že pripravila v hiši, če bi ju močno sneženje zametlo.

Žena Marija je začutila, da se otrok danes močnejše premika v njenem telesu. Zaskrbljeno je pogledala moža in mu rekla: »Gusti, a bi ti pa le vseeno šel po babico v dolino? Skrbi me, kaj če bo s porodom kaj narobe ...«. Bilo je megleno, pozno poldne. Gustl se je odpravil peš v dolino, šel je čez Grajfov vrh do ceste, ki vodi v dolino, mimo kmetije Škurnik in Koležnik, potem pa je desno zavil malo navkreber v gozd, na shojeno stezo proti Županku. Sneg mu ni delal prevelikih težav. Ni ga še bilo preveliko, le pokrnil je poledenelo pot, ki je bila zato manj nevarna. Kmalu je prišel do Podhausa mimo Šikara in Rosenhofa. Tam se je usmeril levo, mimo vrtca in Fortičeve zobne ambulante ter se ustavil pred Verdnikovo hišo. Albin, Štefkin mož, je ravno odmetaval novo zapadli sneg, ko je zagledal prihajajočega Gustla. Poznal ga je že od prej, saj je bil pri njih, ko se je prišel pogovorit z njegovo ženo glede pomoči pri porodu.

*Otrok, desno spredaj, je
Balnarjeva Micka, rojena v hudi
zimi na Kapunarju
(foto iz arhiva Mirka Kogelnika)*

*Ruševine Balnerjeve kmetije
(foto iz arhiva Mirka Kogelnik)*

Albin ga je povabil v hišo, na kateri je bila velika nova tabla z napisom »Verdnik Štefka Babica«, malo je postal in si jo ogledal ter globoko izdihnil: »Ja, tako mora biti, za porode morajo biti izprašane babice, potem pa ni nobenih skrbi ...« Štefki je povedal, kako se počuti žena in da menita, da bo danes ponoči rodila. Štefka je bila kmalu pripravljena. Pred vrata je prinesla svoj veliki leseni kovček, z vsem priborom in z zdravili, ki bi jih morebiti potrebovala. Gustl ga je kar takoj vzel v roko in ga malo potežkal ... ja, ja, kar težak za dolgo nošnjo, a za njega, navajenega trdega dela, to ni bil problem.

Po nekajurni hoji po že močno zasneženi cesti sta z babico končno prišla domov. Marija se je veselo nasmehnila, odleglo ji je in strah je kar izginil, ko je videla porodničarko, saj je vedela, da je Štefka zelo dobra babica. O tem se je govorilo daleč naokoli. Gustl je dobro naložil v peč in dal zavreti velik čeber vode, kot mu je naročila babica. Medtem je Štefka že pregledala porodnico. Ugotovili sta, da so popadki pravi in da bo porod kar kmalu. Gustl je v vsakem kotu prižgal petrolejko, na mizo pa dal še svečo, če bo ponoči potrebno več svetlobe. A otročičku se nikakor ni mudilo na svet. Celo noč do jutra so trajali popadki in Gusti je šel zjutraj v hlev nahraniti živino in presenečen obstal na pragu. Celo noč je moralo močno snežiti, saj je zapadlo preko meter novega snega, veter pa je naredil še zamete. Štefka je šla še sama pogledat. Res je, sedaj ni bilo nobene možnosti, da bi se vrnila domov.

Tako je morala ostati na tej kmetiji celi teden, da se je snežno neurje umirilo in da se je sneg toliko sesedel in utrdil, da sta lahko z Gustlom odšla v dolino. Kar nekaj napornih ur sta potrebovala, da sta se prebila do glavne ceste pri Gavgarju in potem po glavni cesti do njenega doma. Gustla pa je potem še čakala naporna pot domov pod Kapunar.

Mož Albin je potem ženi pripovedoval, kako ga je skrbelo, ker ni vedel, kaj se dogaja tam v planinah; tudi sinova sta bila že v skrbeh, kje je mama tako dolgo. Povedal je, da je poskusil priti nasproti, a je že pri Županku videl, da je hoja po tako veliko zapadlem snegu nemogoča. Telefonov takrat ni bilo, hribovske kolovoze se ni plužilo, le večje vaške ceste so plužili s konji, ki so vleki lesen plug, okovan in v obliki črke V.

PRAKTIČNI NAPOTKI IN NASVETI PORODNICAM, IZ OBDOBJA DELA ŠTEFKE VERDNIK

Porodniška doktrina, zapisana v babiških učbenikih, se je prek babic in tudi zdravnikov širila v praksi. V babiški doktrini je bilo veliko praktičnih napotkov in obveznih postopkov, ki so nesporno reševali življenje naših mater in otrok.

Nasveti za pripravo hrane za dojenčke iz leta 1956

Zalivanje do 4 mesecev

Ta dieta je primerna za normalnega, povprečno težkega zdravega dojenčka. Z zalivanjem začnemo v prvih mesecih le, če so za to tehtni razlogi, sicer pa naj se vsaka mati potruži, da bo vsaj v prvih mesecih svojega otroka dojila. Pred zalivanjem se posvetuj z zdravnikom ali sestro!

Zalivanje v 1. mesecu:

Dajemo polovično kravje mleko, t. j. $\frac{1}{2}$ mleka in $\frac{1}{2}$ vode, ter eno žličko sladkorja na 1 deciliter mešanice. Po 24 urah prvič nahranimo otroka, damo mu 7-krat po 10 do 20 g polovičnega mleka. Tretji dan po rojstvu dobi 7-krat po 20 do 30 g polovičnega mleka. Vsak naslednji dan posamezni obrok zvišamo za 10 g, tako da dajemo po enem tednu 7-krat po 60 do 70 g polovičnega mleka. Do konca 1. meseca dobi 7-krat po 80 do 90 g polovičnega mleka. Po 1. mesecu ukinemo nočni obrok in dajemo le 6 obrokov. Po 2. tednu začnemo dajati vitamin D.

Zalivanje v 2. mesecu:

Namesto s kamiličnim čajem ali prekuhano vodo razredčujemo mleko z riževim sluzom ali z zakuho iz ovsenih kosmičev. Otrok dobi 6 obrokov polovičnega mleka. Če ob uri obroka spi, ga ne budimo. S tem mesecem začnemo dodajati sadne sokove (pomarančni, jabolčni, paradižnikov, limonin sok itd.) po eno kavno žličko dnevno in to količino postopoma zvišujemo. Količina obroka v 2. mesecu je 110 do 120 g, ob koncu do 130 g.

Zalivanje v 3. mesecu:

Začnemo z čodajanjem dvotretjinskega mleka, t. j. dveh delov mleka in enega dela riževega sluzja, močnate zakuhe ali zakuhe iz ovsenih kosmičev ter ene žličke sladkorja na en deciliter mešanice. Dnevno dodajamo vitamin D in sadni sok. obroki znašajo 140 do 150 g dvotretjinske mlečne mešanice.

Zalivanje v 4. mesecu:

Isto kot v 3. mesecu. Zadostuje 5 obrokov dnevno, t. j. ob 6., 10., 14., 18. in 22. uri. obroki znašajo 180 do 200 g. Za opoldanski obrok dajemo proti koncu meseca že zelenjavne kaše ali goste zelenjavne juhe. Dnevno dobiva vitamin D in sadni sok.

DIETIČNA PREHRANA

za otroka s prebavnimi motnjami

Ali je otroku potrebna dietična prehrana, odloči v vsakem primeru edinole zdravnik. Vsi pripravki, ki so potrebni za pripravljanje prehrane, se dobijo v lekarni.

1. Ruski čaj

Pri prebavnih motnjah dajemo otroku v začetku po navadi ruski čaj. Dojenčku ga dajemo po žlički ali po steklenici. Na 2 dl (2 vinska kozarca) čaja damo 1 tableto saharina. Čaj s saharinom nima nobene hranivosti, otroku nudi samo potrebno tekočino, zato mu ga samega ne smemo dajati predolgo.

2. Korenjeva juha

$\frac{1}{2}$ kg rdečega korenja dobro očistimo, operemo, zrežemo na kolobarje in kuhamo v 1 litru osoljene vode, dokler se ne zmešča. Nato ga pretlačimo skozi sito in dolijemo toliko vrele vode, da je vsega skupaj 1 liter. Na 2 dl korenjeve juhe damo 1 tableto saharina.

3. Rožičeva moka

Rožičeva moka ali ceratonija je precej hraniva. Razžvrkljamo jo v posodi z malo tople vode in zmešamo s predpisano množino vode. Med mešanjem zavremo, nakar naj vre 5–10 minut. Na 2 dl damo 1 tableto saharina.

Vzamemo: $\frac{1}{2}$ l vode, 6 žličk ceratonije, 2 $\frac{1}{2}$ tablete saharina.

4. Jabolčna dieta — nastrgana jabolka

Jabolka operemo, olupimo, drobno nastrgamo in sladkamo s saharinom.

5. Suhe borovnice

Z uspehom uporabljamo pri driskah suhe borovnice. Damo jih 1 veliko žličko na 1 dl vode, pustimo jih 3 minute vreti, nato pa pretlačimo skozi sito. Sladkamo jih s saharinom.

Vzamemo: 1 dl vode, 1 veliko žličko borovnic, 2 tableti saharina.

6. Laktacid

je posneto kislo mleko v prahu. Vsebuje tudi škrob (ječmenovo in ovseno moko), dekstrin, maltozo, vitamine in rudninske soli. Sladkan je s saharinom.

Pripravimo ga tako, da 100 g zavrete vode ohladimo na telesno toploto. Na 20 g laktacida, t. j. na 4 takšne merice, kot je priložena pripravkom, vlijemo malo vode, da dobimo gladko mešanico. V to vlijemo potem ostalo prekuhano vodo in precedimo.

To zdravilno hrano pripravljamo otroku za vsak obrok posebej.

7. Posneto mleko

Za pripravo zdravilnega mleka uporabljamo posneto mleko. Surovo mleko pustimo vsaj 2 uri na hladnem in čistem prostoru. Nato mu posnamemo smetano in ga prekuhamo. Sladkamo ga s saharinom ali sladkorjem, kakor odredi zdravnik.

8. Žitna kava

Zmleto žitno kavo damo v mrzlo vodo in mešamo. Vre naj 5 minut. Ko je kuhana, dolijemo še malo mrzle vode in pustimo, da stoji 1 uro. Odcejeno in odmerjeno količino žitne kave dolijemo predpisani količini kuhanega in sladkanega mleka.

9. Rumenjak s keksi

1 do 2 sveža rumenjaka zmešamo z malo sladkane

UTRINKI IZ ŽIVLJENJA IN DELA ŠTEFKE VERDNIK

*Tečaj Rdečega križa leta 1947;
Štefka Verdnik druga z leve v prvi
vrsti.*

*10. obletnica diplome Štefke
Verdnik; skrajno desno v drugi
vrsti*

**UMRLJIVOST OTROK NA
OBMOČJU MARENBERGA
(danes Radlje ob Dravi)
LETA 1895**

Iz zbranih dokumentov,
listin mrliškega oglednika
(iz arhiva Mirka Kogelnika),
je razvidno, da je bila
zgodnja umrljivost otrok
dokaj pogosti pojav.

Šlo 1/7
List mrliškega oglednika.

Ime in priimek umrlega: [REDACTED]

Starost *2 uri* Vera *katoliška*

Stan *otročji* Značaj *gostačev otrok*

Posel -

Bolezen *prezani porod*

Ura smrti *1. svęcana 895 ob 7. uri zjutraj*

Sme se pokopati dne *2/2 po pretehl. 48. urah*

v Tesi dne *2. svęcana 1895.*

Janez Benjač
mrliški oglednik.

Tisk in zaloga tiskarne sv. Cirila v Mariboru.

Šlo 4/34
List mrliškega oglednika.

Ime in priimek umrlega: [REDACTED]

Starost *14 ure* Vera *katoliška*

Stan *otročji* Značaj *gostačev otrok*

Posel -

Bolezen *prezani porod osled bolne matere*

Ura smrti *22. listopada 895/14 na 12 ob polnoci*

Sme se pokopati dne *24. listopada 895 po pretehl. 48 urah*

v Kozyemorku dne *24. listopada 1895*

Janez Benjač
mrliški oglednik.

Tisk in zaloga tiskarne sv. Cirila v Mariboru.

Listi mrliškega oglednika ob
smrti otrok

No. 1/11 List mrliškega oglednika.

Ime in priimek umrlega: [REDACTED]

Starost *19 dni* Vera *katoliška*

Stan *otročji* Značaj *kmetski otrok*

Posel -

Bolezen *slabost.*

Ura smrti *5. junca 1895 ob 11. uri pred polnočjo.*

Sme se pokopati dne *8. junca po pretekl. 48. urah*

s Vesí dne *8. junca* 18*95*

Janez Benjak
mrliški oglednik.

Tisk in zaloga tiskarne sv. Cirila v Mariboru.

No. 5/5 List mrliškega oglednika.

Ime in priimek umrlega: [REDACTED]

Starost *3 let* Vera *katoliška*

Stan *otročji* Značaj *gostacev otrok*

Posel -

Bolezen *vodenica*

Ura smrti *16. januarja 1895 ob 5. uri zjutraj*

Sme se pokopati dne *18. I. po pretekl. 48. urah*

s Pemsniku dne *18. I.* 18*95*

Janez Benjak
mrliški oglednik.

Tisk in zaloga tiskarne sv. Cirila v Mariboru.

Listi mrliškega oglednika ob smrti otrok

ELIZABETA KARPAČ LAUKO, babica v Vuhredu

Rodila se je 20. oktobra leta 1917, na Prevaljah. Oče, Jernej Karpač, je bil zaposlen v rudniku na Lešah, mama Marija je bila gospodinja in je skrbela za družino s sedmimi otroki. Otroci so kmalu po osnovni šoli odšli od doma in si služili vsakdanji kruh, največkrat pri premožnih družinah.

Mama Elizabeta in njena sestra Marija sta odšli v Maribor. Kot služkinji pri bogatih družinah sta opravljali vsa potrebna dela. Zaradi skromnega plačila in izkoriščanja sta zapustili Maribor in se odpravili na Jesenice. Mama Elizabeta je nekaj časa delala v železarni, tam je opravila tudi šoferski izpit za vožnjo s tovornjakom. Pot jo je kmalu spet vodila nazaj na Prevalje, kjer se je zaposlila pri Brančurniku kot kuharica in tam ostala vse do konca druge svetovne vojne. Želja, da bi šla v medicinsko šolo za babico, je bila še vedno prisotna. Zaradi skromnih domačih razmer ji šolanje ni bilo omogočeno. Po vojni se je le vpisala v babiško šolo, ki je bila takrat v Ljubljani. Uspešno je zaključila šolanje in njena največja želja je bila uresničena. Njeno prvo službeno mesto je bilo v Zdravstvenem domu Radlje ob Dravi.

Rojstni in krstni list
Elizabete Karpač

Kraljevina Jugoslavija. Škofija Ijavtinska.
Štev. 292.

Rojstni in krstni list.

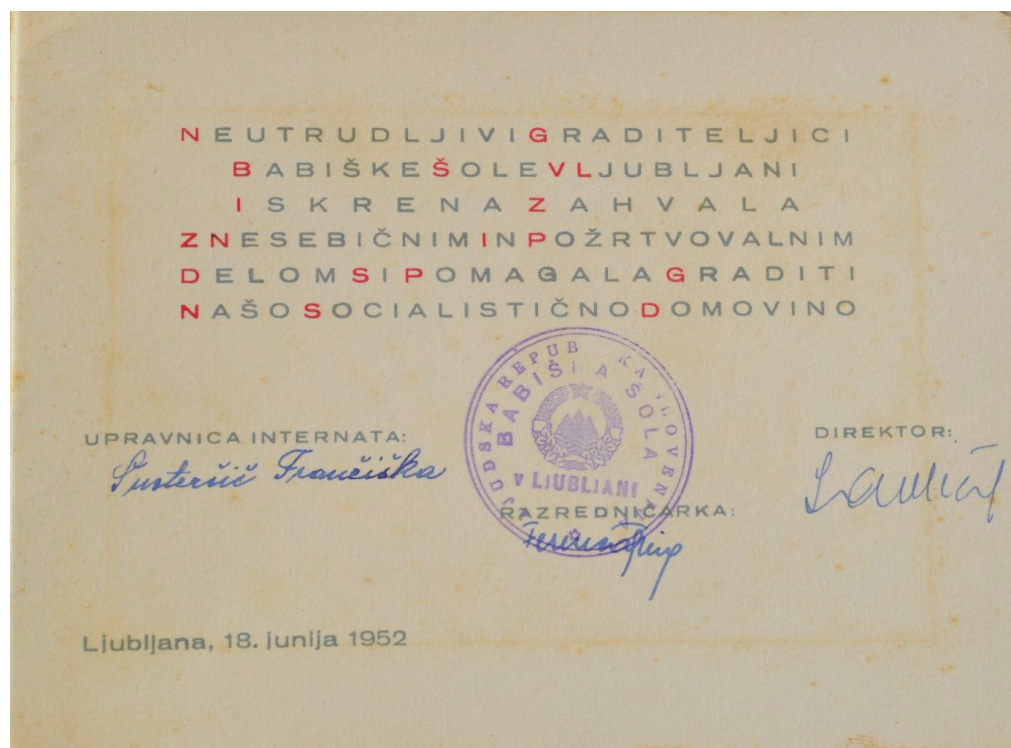
Izpisek iz rojstne in krstne knjige župnije D.M. na Jezeru v Prevaljah
Zvezek X, stran 188, številka 63.

Leto, mesec, dan	rojstva	Šestindvajsetega oktobra tisočdevatstosevdeset (21.10.1917).
	krsta	23. oktobra 1917.
Kraj rojstva (ulica, hišna št.), občina	Zagrad št. 30, občina Prevalje.	
Ime otrokovo	E l i z a b e t a K a r p a č,	
Zakonski(a), nezakonski(a), sin, hči	pozakonska hči,	
Vero	rim. katoliška,	
Ime, priimek, poklic, pristojnost	očeta	K a r p a č J e r n e j, rudar, rojen dne 11.8.1883 v St. Florijanu v Dolicu,
	matere	J e s e n i č n i k M a r i j a, rešetkar, tukaj rojena dne 8.9.1887,
Ime, priimek, bivališče botrov	Kšehel Marija, žena sednijskega sluga v Celovcu,	
Krstitelj	Zupan Ignac Kaplan.	
Pripomba o sv. birni, poroki i. l. d.	- - -	

V dokaz resničnosti lastnoročni podpis in uradni pečat:

Župnijski urad D.M. na Jezeru v Prevaljah, dne 6. maja 1932.

Šolanje za babico je končala v Babiški šoli v Ljubljani, leta 1952.

Dokazilo o zaključku šolanja v Ljubljani.

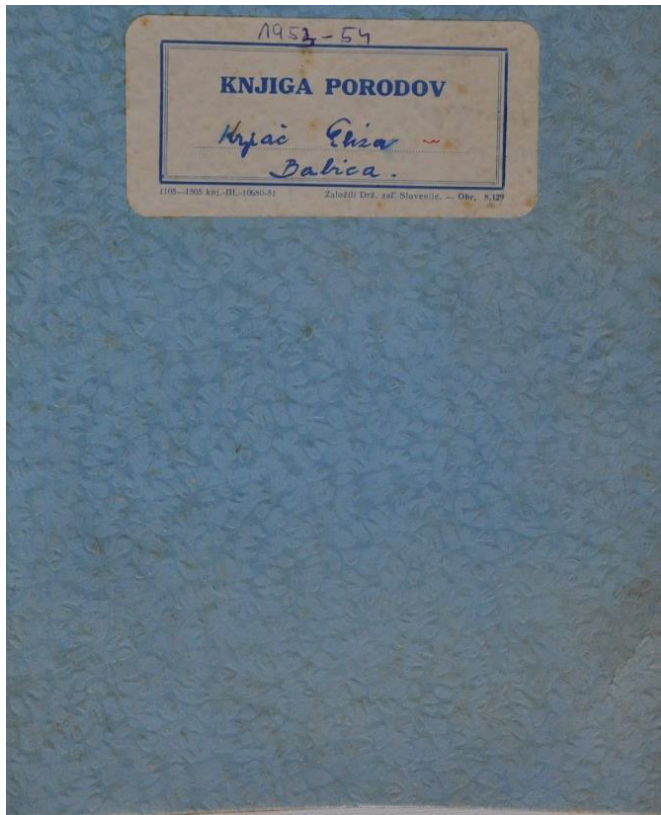

*Babice ob koncu uka v Ljubljani,
leta 1952*

*S kolegicami na šolanju v
Ljubljani - skrajno desno
Elizabeta Karpáč*

1	Zaporska številka poroda	43
2	Primek in ime	Bprounik gartke
3	Dekliški primek	Bprounik
4	Rojstni dan, mesec, leto in kraj	5. II. 1931 št. Jani
5	Stan (samka, omožena, ločena, vdova)	omozena
6	Dan, mesec in leto poroke	16. VI. 1952
7	Poklic (opravilo)	gospodinje
8	Prebivališče	št. Jani št. 16.
9	Primek in ime	Bprounik Franc
10	Rojstni dan, mesec, leto in kraj	2. II. 1901 št. Otava
11	Poklic (opravilo)	kmet
12	Prebivališče	št. Jani 16.
13	Kolikera nosečnost?	I
14	Kolikeri porod?	I
15	V katerem luninem mesecu je bil porod?	v 10
16	Kdaj je prišla babica k porodu?	3. II. 53 ob 5h
17	Kdaj so se začeli redni porodni popadki?	3. II. 53 ob 5h
18	Kdaj je počil jajčni mehur?	3. II. 53 ob 9h
19	Kdaj se je rodil plod?	3. II. 53 ob 10h
20	Kdaj se je otrebila posteljica?	3. II. 53 ob 10h
21	Plodova pozicija in lega (vstava)	glavica vstava
22	Komplikacije (nepravilnosti) pri porodu	
23	Porodna pomoč, ki jo je nudila babica	varovanje predka
24	Porodna pomoč, ki jo je nudil zdravnik (ime zdravnika)	
25	Kolikokrat je babica porodnico notranje preiskala?	1x notranje
26	Zakaj je babica notranje preiskovala?	radi njegovnega vstopanja
27	Opombe iposebnosti pri porodu, smrt porodnice	
28	Spol in ime	moški Tone
29	Zivorojen — mrtvorojen	zivorojen
30	Zivorojen: svet — zamrt (modro — bledo)	modro zamrt
31	Kako je bil novorojenček razvit (trupak — slaboten)	trupak
32	Teža — dolžina — obseg glave	3 kg

Knjiga porodov Elizabete Karpac Lauko iz leta 1954

Po odhodu Štefke Verdnic v Radlje je babištvo v Vuhredu prevzela Elizabeta Karpac.

Spomini hčerke Lee Glazer

Moja mama je bila sprva babica v Radljah ob Dravi, kjer je pokrivala okoliške hribe. Z gospo Štefko Verdnic sta kasneje zamenjali teren in je pokrivala področje Vuhreda z okoliškimi hribi - Sv. Anton, Hudi kot, Ribnica na Pohorju. Mamo sem velikokrat spremljala na Sv. Anton, ko je šla kopat otroke in svetovati mladim mamicam. Vedno naju je spremljal moj oče Franc. Bila sem ponosna, ko sem lahko pomagala nositi veliko in težko porodno torbo. Zelo sem uživala, ko je mama kopala in negovala dojenčke. Ko smo se vračali v dolino, smo imeli običajno malico pri lovski koči na Sv. Antonu. To so bili zame lepi in nepozabni trenutki. Najbolj pa mi je ostalo v spominu sodelovanje pri negi in kopanju Pisnikovih dvojčkov, Matjaža in Alenke. Stanovali so pri Potočniku. Spominjam se, da je bila takrat mrzla in huda zima, saj so vedno močno kurili, da so sušili pleničke. Bilo je še mnogo lepih in nepozabnih dogodkov. Mama mi je večkrat pripovedovala, kako je včasih gazila po snegu, da je prišla do hiše, kjer je pomagala na svet novorojenčkom. Najnujnejši pripomočki pri porodu so bili: sterilna brisača in vroča voda ter njen par rok. Zgodilo se je tudi, da je imela katera od porodnic težak porod in so morali na pomoč poklicati v dolino. Porodnice so zapeljali v dolino največkrat s konjsko vprego, od tam pa so jih zapeljali v bolnišnico.

Moja mama je uživala v tem poklicu. Njeno delo je bilo odgovorno, saj je na svet pomagala številnim otrokom. V njenih rokah je bilo življenje novorojenčka in matere. Na žalost se zaradi bolezni na obeh morala predčasno upokojiti. Do takrat pa je svoj poklic opravljala z veseljem in s polno mero odgovornosti.

Zgodovina babištva

Definicija poklica babice (Definicija poklica babice, ki jo je sprejela Mednarodna zveza babic (ICM) junija 2011 v Durbanu, Južnoafriška republika):

Babica je oseba, ki je uspešno zaključila javno priznan študijski program babištva, ki temelji na ICM osnovnih kompetencah za babiško prakso in ICM standardih za izobraževanje babic; je vpisana v register zdravstvenih delavcev, je pridobila licenco za opravljanje babiške dejavnosti, uporablja strokovni naslov babica in dokazuje usposobljenost za izvajanje babiške prakse.

Babica je prepoznana kot odgovorna in zanesljiva strokovnjakinja, ki dela v partnerstvu z žensko, jo podpira, neguje in svetuje med nosečnostjo, porodom in v poporodnem obdobju. Spremlja žensko med porodom, pri čemer se zaveda lastne odgovornosti, izvaja pa tudi babiško nego novorojenčka in dojenčka. Ta skrb vključuje preventivne ukrepe, promocijo normalnega poroda, prepoznavanje zapletov pri materi in otroku, dostop do zdravstvene oskrbe ali druge ustrezne pomoči ter izvedbo nujnih ukrepov. Babica ima pomembno vlogo pri zdravstveni vzgoji in izobraževanju ženske, družine in širše družbene skupnosti. Njeno delovanje vključuje prenatalno vzgojo, pripravo na odgovorno starševstvo, posega pa tudi na področje zdravja žensk, spolnega ali reproduktivnega zdravja ter zdravja otrok. Babica lahko deluje na domu, skupnosti, bolnišnicah, kliniki ali zdravstvenih domovih.

Babištvo je zdravstveni poklic z najdaljšo tradicijo. Sprva so bile babice ženske, ki so imele največ izkušenj pri porodih in so pomagale drugim. Kasneje so delovale kot "izprašane babice", ki jih je moral potrditi deželni urad ali zdravstvena komisija. Formalno šolanje babic so na ozemlju današnje Slovenije uvedli v času avstro-ogrške monarhije.

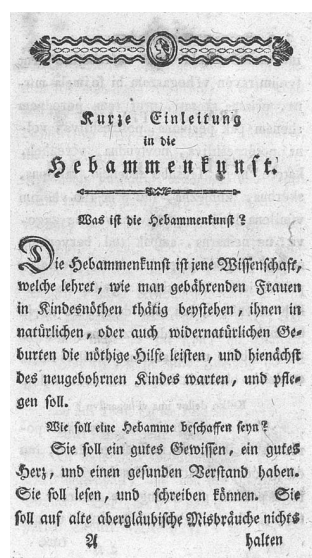
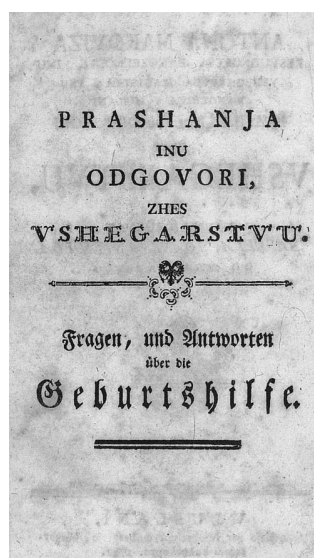
Marija Terezija je prvo babiško šolo v Ljubljani ustanovila že leta 1753. Sama mati šestnajstih otrok se je namreč močno zavedala, da so zdravi potomci steber moči njene monarhije. Zdrave potomce pa lahko donosi in rodi ter vzgoji le zdrava ženska, za katero je med nosečnostjo, porodom in po porodu dobro poskrbljeno.

Slika:
cesarica Marija Terezija z družino
(www.wikimedia.org)

1753 v Ljubljani in Celovcu ustanovil babiški šoli, ki sta jima pozneje sledili še šoli v Gradcu in Trstu. Babiški šoli v Ljubljani in Celovcu sta imeli od ustanovitve dalje tečaje v slovenskem jeziku. Na babiški šoli v Gradcu so po nekaterih virih od leta 1808 dalje poučevali v slovenskem jeziku, zanesljivo pa med leti 1812 in 1816 ter ponovno od leta 1827 do leta 1849.

Šole, v katerih so se šolale bodoče babice, so bile stroge in zahtevne; poskrbele so za to, da je bila babica pripravljena na vse mogoče situacije na terenu. Porodnicam, ki so takrat rojevale doma, so bili omogočeni boljši pogoji in večja varnost pri rojevanju. Tudi prvi medicinski učbenik v slovenščini je bil babiški - leta 1782 je izšla prva knjiga o babištvu v slovenščini - Anton Makovic: Prašanja inu čez všegarstvu (porodništvu).

Slika:
nemško-slovensko naslovnica
knjige Prašanja inu odgovori čez
všegarstvu
(www.sl.wikipedia.org)

Anton Makovic, slovenski zdravnik porodničar in kirurg, rojen 11. januarja 1750 v Kostanjevici na Krki in umrl 17. oktobra 1803 v Idriji.

Medicino je študiral na Dunaju, kjer je leta 1776 pridobil magisterij iz anatomije porodništva in kirurgije. V Ljubljani je imel zasebno zdravniško prakso. Leta 1781 je postal član obnovljene Academie operosorum; to mu je pomagalo do pedagoške kariere. Na Mediko-kirurškem liceju je predaval porodništvo in leta 1788 kot prvi pričel poučevati babice v slovenščini. Leta 1782 je po porodniški knjigi za babice Raphaela J. Steidla pripravil nemško-slovensko izdajo knjige Prašanja inu odgovori čez všegarstvu, ki velja za prvo slovensko zdravstveno strokovno delo. Leta 1788 je izdal še učbenika Podvučenje za babice in Všegarske bukve za babice na deželi. Leta 1783 je bil imenovan za deželnega stanovskega kirurga, 1790 pa so mu prepustili še skrb za organizacijo porodniške službe na Kranjskem. Leta 1797 je odšel v Idrijo. Tu je ostal do smrti in deloval kot rudniški obratni kirurg in porodničar ter skrbel za vzgojo in strokovni pouk babic.

Po drugi svetovni vojni se je večina porodov iz domačega okolja preselila v porodnišnice, kjer je hkrati delovalo več zdravstvenih strokovnjakov. V tistem času je bilo to zelo velikega pomena za zdravje žensk in novorojencev, saj sta se zmanjšala smrtnost in obolevnost mater in novorojenčkov. Babiška šola je v Sloveniji delovala nepretrgoma 228 let, do leta 1981, ko je bilo v času zakona o usmerjenem izobraževanju izobraževanje babic ukinjeno. Leta 1996 so ponovno uvedli izobraževanje babic na visokošolskem

*Hčere krščanske ljubezni,
usmiljene sestre sv. Vincenzija
Pavelskega, med ljudmi znane
kot usmiljenke
(www.revija.ogrnjisce.si)*

nivoju. Ob vstopu Slovenije v EU se je šolanje babic spremenilo, saj se je ločilo od zdravstvene nege in postalo samostojna disciplina.

Zamisel Mednarodne babiške organizacije (International Confederation of Midwives - ICM) o mednarodnem dnevu babic se je porodila leta 1980, leta 1992 pa je bil 5. maj proglašen za mednarodni dan babic.

Šolanje sester je bilo sprva cerkveno in v začetku stoletja so ustanovili red usmiljenih sester (red sester sv. Vincenzija Pavelskega), ki so delovale tudi v Ljubljani. Red je imel svoje šole, v Ljubljani pa so ustanovili državno civilno šolo za sestre, kjer so se šolale tudi redovne usmiljenke.

V Sloveniji govorimo o poklicu medicinske sestre od leta 1919, ko je Narodna vlada v Ljubljani izdala prvi uradni dekret o nastavitvi skrbstvene sestre Angele Boškin.

Angela Boškin se je poklica izučila na Dunaju in je postavila temelje stroki in poklicu medicinske sestre v Sloveniji.

Štiri leta pozneje, leta 1923, je bila pri Zavodu za socialno higieno in zaščito dece v Ljubljani ustanovljena prva šola za medicinske sestre

Medicinske sestre, ki niso bile v cerkvenem redu, so 27. novembra 1927 v Ljubljani ustanovile svojo prvo stanovsko organizacijo. Imenovala se je »Organizacija absolventk Šole za sestre«, s predsednico Antonijo Schiffrer. Že naslednje leto se je organizacija preimenovala v Organizacijo diplomiranih zaščitnih sester Ljubljane, predsednica pa je postala Angela Boškin. Leta 1929 je organizacija postala članica Mednarodne sestrške zveze (ICN), ki je delovala že od leta 1899. Vstop v zvezo ji je omogočila Zveza društev medicinskih sester Jugoslavije. Med vojno 1941 – 1945 društvo ni bilo dejavno. Partizanske sestre so bile vključene v partizansko zdravstvo. Leta 1951 se je sestrška organizacija preimenovala v Društvo medicinskih sester Slovenije in bila vključena v jugoslovansko zvezo društev. Društvo se je zavedalo, da bodo združene sestre lažje predstavljale svoje potrebe po strokovnemu izobraževanju, opredelitvi vsebine in vrednotenju svojega dela. Ob močnem zdravniškem cehu to ni bila preprosta naloga.

*Angela Boškin
(www.google.si)*

Angela Boškin

se je rodila v slovenski kmečki družini. Iz številne družine z devetimi otroki je 20-letna odšla na Dunaj gospodinjit starejšemu bratu. Leta 1912 se je odločila za poklic medicinske sestre in bila sprejeta na dunajsko porodniško-ginekološko kliniko. Med 1. svetovno vojno je delala v raznih vojaških bolnišnicah ter 1918 diplomirala iz socialno zdravstvenega dela skrbstvenih sester, ter tako postala prva jugoslovanska diplomirana otroška negovalka in medicinska sestra. Po vojni je na Jesenicah ustanovila posvetovalnico za matere in dojenčke. Med leti 1922-1926 je predavala v Ljubljani na enoletni šoli za medicinske sestre. Leta 1926 je v Trbovljah odprla posvetovalnico za otroke. Po vrnitvi v Ljubljano (1939) se je najprej zaposlila na Higienem zavodu in kasneje do upokojitve 1944 v Zdravstvenem domu v Škofji Loki. Med okupacijo je na Gorenjskem skrbela za ilegalce. Po upokojitvi se je preselila v rojstno Pevmo (Italija), kjer se je udeleževala v prosvetni dejavnosti. Bila je agilna v društvu Naš prapor in članica glavnega odbora Demokratične fronte Slovencev.

Priporočila EU glede izobraževanja babic v Sloveniji:

(iz članka: izobraževanje babic v Evropski uniji; Evropske in svetovne težnje za kakovost v babištvo - education of midwives in the European Union; Mihaela Skoberne, Ana-Polona Skočir udk/udc 614.253.58:377; Obzor Zdr N 2003; 37: 13–21)

Ob obisku Kerstin Belfrage, Glynnis Mayes in Ljudmile Gasser – strokovnjakinj EU za priznanje poklicne dejavnosti diplomiranih babic (od 28. do 31. Januarja 2002 v Sloveniji) je bilo ugotovljeno, da obstoječi študijski program za diplomirane babice ustreza direktivam Sveta EU glede teoretičnega izobraževanja; mišljeni so splošni predmeti in specifični predmeti, navedeni v sektorski direktivi (80/155/EEC), Dodatek A.

Glede dopolnitev študijskega programa pa so v poročilu navedle, da je potrebno:

- dopolniti minimalne kriterije, ki določajo obseg dejavnosti babic navedenih v 4. členu direktive 80/155/EEC pod tč. 1,2,3,8,9 in 11;
- dopolniti minimalne kriterije na področju praktičnega in kliničnega usposabljanja babic, navedenih v Dodatku B zg. omenjene direktive pod tč. 1, 2, 6, 7 in 10.

Povzeta priporočila, ki so jih navedle v zvezi z izobraževanjem babic, so:

- po direktivah EU je babištvo neodvisna disciplina, zato mora biti zdravstvena zakonodaja taka, da omogoča babici samostojno prakso po predpisani direktivi (4. člen direktive 80/155/EEC) brez nadzora zdravnika;
- terminologijo obstoječega programa je potrebno prilagoditi (babištvo). Predvsem pa naj bi bilo razvidno, na katerih teoretičnih osnovah sloni praktično in klinično usposabljanje.

Primer: namesto izraza zdravstvena nega se bo uporabljal izraz babištvo oziroma babiška nega:

- kot že rečeno, mora biti babištvo neodvisna disciplina znotraj zdravstvenega sistema. Razlika med babico in medicinsko sestro mora biti jasna. Babica mora delovati na vseh področjih (predpisani posegi, postopki), ki jih določa 4. člen direktive 80/155/EEC.

Viri in literatura:

- Osebni dokumenti družine Verdnik
- Osebni dokumenti Lee Glazer
- Dokumenti in fotografije iz arhiva Mirka Kogelnika
- Diplomsko delo Tanje Starc, Porodniška babica, njeno delo, odgovornosti in kompetence, univerza na Primorskem
- Članek Ob 250-letnici babiške šole v Ljubljani – zgodovinski oris, Obzor Zdr N 2004
- Članek Ob 50-letnici visoke šole za zdravstvo univerze v Ljubljani, Obzor Zdr N 2005
- Ohranimo sledi, 1963 – 2013, Jubilejni zbornik strokovnega društva medicinskih sester, babic in zdravstvenih tehnikov Novo mesto
- Članek Izobraževanje babic v Evropski uniji, evropske in svetovne težnje za kakovost v babištvo, Obzor Zdr N 2003
- Priporočila EU glede izobraževanja babic v Sloveniji: članek Izobraževanje babic v Evropski uniji; Evropske in svetovne težnje za kakovost v babištvo - education of midwives in the european union; mihaela skoberne, ana-polona skočir udk/udc 614.253.58:377; Obzor Zdr N 2003; 37: 13–21)
- http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Maria_Theresia_Familie.jpg
- http://sl.wikipedia.org/wiki/Anton_Makovic
- <http://revija.ognjisce.si/iz-vsebine/pricevalec-evangelija/371-ludovika-de-marillac-1591-1660>
- <https://www.google.si/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=angela+bo%C5%A1kin>

